

Niets is wat het lijkt, niets blijft wat het is. Ovidius' Metamorpho- sen opnieuw onder het mes.

1 januari 1994

Auteur: Harry Habets

Volume: 04

Nummer: ?

Pagina's: 64-70

Documenten

- [tsjip_jrg04_020.pdf](#)

harry habets niets is wat het lijkt niets blijft wa t het is ovidius metamorphose n op-
nieuw onder het mes gedaanteverwisselingen of in het postmoderne jargon
misschien beter vorm veranderingen als er e n auteur is geweest die zijn stempel
gedrukt heeft op deze topic in de westeuropese literatuur is het wel ovidius ge-
weest de mon daine deelder en tegelijkertijd mulisch achtigefiguur van rond het
jaar nul het meest vermaard is hij immers vanwege zijn metamorphosen een dik
boek met een groot aantal vormveranderingen die in een chronologische en thema-
tische samenhang gepresenteerd worden en tot op dit moment tot een van de in-
vloedrijkste objecten van receptie of doorwerking van de oudheid behoren terecht
dus dat de vrije universiteit van amsterdam een special van de serie receptie van
de klassieken aan het werk van deze auteur heeft gewijd he t motief voor de start
van deze reeks inmiddels bijna vijf jaar geleden heeft te maken met het nieuwe ein-
dexamen grieks en latijn dat intussen bijna zij n eerste lustrum beleeft leerlingen
worden bij dit vernieuwde c s e bevraagd omtrent 66a literair genre bijvoorbeeld
retorica epiek historiografie en 66a kernauteur binnen dat kader uitdrukkelijk
hoor t bij de secundaire literatuur binnen dit onderwerp de receptie van themata
ideeen en schrijver zo kwam bij de geschiedschrijver herodotus de periander van
wf hermans ter sprake bij de filosoof senec a de dagboeken van etty hillesum en
bij euripides de mede e van anouilh zoals gezegd de studierichting griekse en lati-
jnse taal en cultuur van de vu in amsterdam zorgt nu in samenwerking met del-
erarenopleiding aldaar al een aantal jaren voor achtergronden bij deze nieuwe ein-
dexamenonderwer pen gaandeweg blijkt deze serie ook voor niet klassiekers een
oogopener te zijn geworden in plaats van noten vindtde lezer aan het eind van dit
artikel een overzicht van de inmiddels verschenen uitgaven supplement ii behan-
delt dus ovidius metamorphosen in vijf voordrach ten i let spits wordt afgebcten
door dc zo langzamerhand befaamde vertaalster en classica marietje d hane schel-
tema zi j start haar bijdrage va n chaos to t kosmos met de stelling dat net zoals

duizend en een nacht ook de meta morphosen zo n boek is waarvan je eerder gehoord of geproefd hebt dan dat je het werkelijk kent zelfs al ken je ze zelfs al lees je tot het eind je krijgt het boek nooit uit als je teruggaat naar het begin lees je weer iets anders dan eerst is er een mooiere uitnodiging tot lektuur van de metamorphosen de schrijfster is behalve docente ook begenadigd vertaalster vanuit die laatste bezigheid vertelt zij boeiend over haar verhouding met ovidius en over de verschillende en vele fasen in deze relatie en over haar motieven voor dit artikel ze wil de lezer duidelijk maken welk structuurplan bij ovidius ten grond 64 habets niet is swa t he t lijkt niets blijft wa t het i s slag heeft gelegen vanuit de praktijk van een vertaler goed beseffend dat ik daarmee als het ware teragga naar af geen nieuwe perspectieven aanreik en het standpunt van de wetenschap schijn te negeren het tegended is echter het geval door jarenlang vooral stilistisch bezig te zijn krijg je misschien een andere benaderingswijze dan een literatuurwetenschapper of criticus die het kunstwerk kan te n klaar op tafel krijgt maar de conclusies lijken niet zo sterk te verschillen het artikel valt uiteen in drie onderdelen de keuze van de verhalen de indeling ervan en de verbindingsteksten vooraf daaraan gaat een kort e maar daarom juist voor niet classici zeer verhelderende schets van het concept van waaruit ovidius zijn schema opgezet heeft ze toont aan dat de dichter de bedoeling heeft gehad zijn schema te gaan opzetten en zijn verhalen te zijn gaan kiezen en indelen als 6en technisch gecomponeerde metamorphose opmerkelijk zegt ze is de keus van ovidius geweest om bijna al zijn 130 verhalen in een gewijzigde vorm te vertellen vanaf het begin voldoet hij aan de metamorphose gedachte dat alles verandert en niets zomaar ontstaat vervolgens zoekt de schrijfster naar de redenen voor deze veranderingen en observeert en concludeert daar veel lezenswaardigs gedetailleerder ingaand op de indeling van de verhalen komt ze tot een door ovidius zelf beredeneerde drie deling van goden heroen historie bij het derde onderdeel van haar betoog de verbindende teksten tussen de verhalen komt duizend en een nacht weer ter sprake daar is bij de prachtig vertellende sheherazade iedere nacht gelijk aan de vorige en de lezer krijgt het gevoel dat de tijd sulstaat bij ovidius daaren tegen wordt gereisd door tijd en wereld heen en er heerst een doorlopend gevoel van voortgang of vooruitgang en van een nadering tot de moderne tijd vastgesteld wordt dat door de auteur gewerkt is met twee middelen snel contrast en snelle beweging deze tactiek werkt ze vervolgens uit met drie duidelijke exempla boeiend is het laatste deel van dit artikel de pogingen om ovidius werk schema na tweeduizend jaar met behulp van de drie aspecten keuze indeling verbinding te achterhalen worden getoetst aan een structuroverzicht van de eerste zes boeken van de metamorphosen de conclusie luidt dat alle verzen tot in detail zijn overdacht weloverwogen zijn opgebouwd en zo hun functie vervullen in een constructie die opzettelijk chaos met kosmos en kosmos tot chaos verbindt een juist voor outsiders toegankelijke bibliografie met eenvoudig te vinden titels sluit het artikel praktisch af even lezenswaardig is het artikel van de kenner van receptie van de oudheid rudi van der paardt latinist en receptionist te leiden over vondels voor rede bij zijn metamorphosen vertaling mede naar aanleiding van de bestseller die laatste welt van de oostenrijker ransmayr uit 1988 ik herinner me de schitterende kop van een recensie telefoon voor

mijnheer ovidiusl gaat van der paardt eerst in op de twee toonaangevende interpretaties van de metamorfozen door de eeuwen heen de eerste neemt het werk als een ernstig epos dat zijn hoogtepunt bereikt in de verheerlijking van keizer augustus de 65 habets niets is wat het lijkt niets blijft wat het is tweede betoogt dat ovidius alles en iedereen ironiseert ook het keizerschap in het kader van deze laatste zienswijze wordt verband gelegd met het karakter van veel post moderne fictionele literatuur met als kenmerken polyfonie ironie en het spelen met teksten en teksttypen ransmayr dus deze evaluatie van ovidius werk van ernstig tot ironisch heeft aldus van der paardt ook de toon gezet in de receptiegeschiedenis van de metamorfozen de serieuze leeswijze heeft hierin steeds gedomineerd dat begon met een christelijk allegorische leeswijze van ovidius¹ verhalen waarbinnen dus al die mythologische vertellingen werden gelezen als parabels waarin christus maria en de mensenziel telkens weer figureerden en evolueerde in de renaissance tot een rationalistische houding expliciet te vinden in het schilderboek van carel van mander die de verhalen wel leerzaam vond maar brak met de christiaanisering den poet kende christum doch niet van der paardt vindt het antwoord op de vraag of hier sprake is van een fundamentele breuk in de ovidius interpretatie in de voorrede van van den vondels ovidius vertaling uit 1671 onder de titel herscheppingen aan een korte maar doorwrochte analyse van vondels ideeën beantwoordt de auteur de vraag over de verhouding tussen de middeleeuwse allegoristen en de renaissance allegorische interpretatie van enerzijds van mander en anderzijds vondel ge meenschappelijk noemt hij bij hen alledrie het lezen van de metamorfozen als een serie verhalen met een impliciete moraal echter vondel ziet anders dan van mander een duidelijke relatie met bijbelse verhalen maar verschilt evident van de middeleeuwse christelijke duiding daar immers is ovidius een heidens auteur die zonder het te weten gods woord verkondigt voor de zeventiende eeuwse wetenschapper vondel staat het vast dat alle talen en culturen van de antieke wereld met elkaar samenhangen en dat in de mythologische verhalen van ovidius de bijbelse waarheden worden verteld zij het in verwrongen en verdraaide vorm zoals meestal is van der paardt lezenswaardig zowel vanwege de rode draad als om de vele kleine zijpadjes die hij betreedt ex ztevwor redacteur essayist en vertaler piet meeuse richt zijn aandacht op een auteur die zijn sporen verdient heeft met het verwerken van oudheid in zijn oeuvre harry mulisch deze bracht zichzelf aldus meeuse 66n keer schertsenderwijs expliciet in verband met ovidius door zich in anekdoten rond de dood uit 1967 h mulisch naso te noemen aan metamorfozen is in het werk van mulisch geen gebrek z e zijn er in overvloed te vinden en in zeer gevarieerde vormen vanaf de vroege verhalen tot en met de ontdekking van de hemel na enkel e voorbeelden beperkt meeuse zic h in het vervolg van zijn artikel tot het verhaal de sprong der paarden en de zoete zee uit de bundel de versierde mens uit 1957 ondanks het feit dat mulisch zich hier niet door ovidius lijkt te hebben laten inspireren is de hier beschreven vormverandering er een die bij de ovidiaanse mythologische metamorfozen past 66 habets niets is wat het lijkt niets blijft wat het is na een korte samenvatting van het verhaal stelt meense vast dat hier sprake is van het verhaal van de metamorfose van een verhaal of het verhaal van het ontstaan van een mythe hij gaat dan in op de aetiolo-

gische functie van metamorphoseverhalen dus het in verhaalvorm verklaren van het ontstaan en bestaan van bepaalde eigen aardigheden bij voorbeeld in het landschap in concreto uit de zuiderzee zee ontstaan de ijsselmeerpolders land en daardoor verdwijnt het eiland schokland meeuse legt nu verband met twee gelijksoortige metamorfosen bij ovidius 1330 347 en xv 262 265 maar constateert direct een belangrijk verschil bij mulisch is er geen sprake van een natuurverschijnsel maar van een menselijke ingreep zoals ook de metamorphose van de lotgevallen van zijn hoofdpersoon tot een mythe door mensen tot stand wordt gebracht hiermee komt de essentie van dit artikel aan de orde het gaat aldus meeuse niet alleen om de gedaanteverwisselingen van een verhaal maar ook en vooral om de metamorfose die de feitelijke werkelijkheid ondergaat wanneer zij door mensen tot een verhaal wordt gemaakt een verhaal dat op zijn beurt werkelijkheid schept en dat op die manier de levens van mensen beïnvloedt en vormgeeft de conclusie van dit essay dat als column in een tijdschrift niet misstaan zou hebben luidt dat het soort metamorphose dat mulisch toepast het fundament vormt van de gedaanteverwisselingen waarover ovidius vertelt schrijven en vertellen zijn herscheppingen van de werkelijkheid jammer overigens dat meeuse in zijn literaturopgave niet de meesterlijke analyse door van der paardt van mulisch twee vrouwen in het tijdschrift literatuur van januari 1989 vermeldt heel anders van toon en inhoud is de gedegen bijdrage van de gentse vakdidacticus en latinist Freddy Decreus met als titel de metamorfose en het postmoderne labyrint wie postmodernisme en receptie van de oudheid met elkaar wil verbinden vindt bier heel wat maar het gaat allemaal wel erg snel Decreus begint zijn artikel met een historisch overzicht vanuit de wisselende blik van de classicus over oorzaken die geleid hebben tot het postmodernisme en over kenmerken ervan daarbij haalt hij in kort bestek heel wat overhoop de start vormt een video clip op mtv een metamorfose die getuigenis aflegt van de diepe existentiële crisis waarin de oorlogsgeneratie verkeerd heeft en die als zodanig thuishoort in de periode van het modernisme wordt als commercial gebracht op een zender die bekend staat om zijn postmoderne beeldenstroom vervolgens wordt als poging tot definitie van het postmoderne denken de radicale ontologische twijfel aangevoerd niet s kan met zekerheid geweten worden over de ware aard der dingen de legitieme is uit alle grote denksystemen weggevallen en de westeuropese mens is zijn paradijs kwijt zee r kort komen dan kenmerken van modernisme aan de orde technieken om het gefragmenteerde wereldbeeld toch nog te verbinden met een tijdloze orde en blijvende waarheden over de mens daarna volgt een relativering wij maken in wezen gebruik van dezelfde interpretatieve vrijheid waarmee onze voorouders steeds hun existentiële problemen hebben 67 habets niets is wat het lijkt niets blijft wat het is weten te duiden met daaraan gekoppeld een compliment aan de rijkdom aan en van beelden en mythen uit de oudheid met hun aanhoudende afwisseling aan interpretatieve vrijheid tot slot van zijn lezenswaardige inleiding gaat Decreus in op het wezen van metamorfosen in oudheid verlichting en classicisme in de twee volgende paragrafen gaat de schrijver in op metamorfosen met betrekking tot het paradijs en het labyrint over het paradijs zat men elkaar in de oudheid al in de haren steeg de mensheid op vanuit een soort nulpunt naar een heilsverwachting

ing of was ze juist vanuit een gouden era op weg naar degradatie in achttien regels is de auteur in de twintigste eeuw beland en geeft da n een overzicht van een aantal romans die zich met dit dilemma bezighouden het voert te ver om bier alle visies en meningen van decreus in het kort weer te geven laat ik mij beperken tot het noemen van Carry van Bruggens Prometheus toenemende twijfel over elke zekerheid geen vaststaande waarden of waarheden de roman Foe van de Zuidafrikaan John Coetzee waarin het verhaal van Robinson Crusoe door een vrouw verteld wordt deelnemers aan de conferentie Literatuurdidactiek van eind september jongstleden in Nijmegen zullen bier hun oren spit sen Botho Strauss bewerking van Shakespeares Midzomernachtskomedie Het Park hoe door middel van de taal de mythe of de kunst een dam opwerpen tegen de voorthollende desacralisatie commercialisatie en ontmenselijking en tenslotte na de onheilspellende mededeling dat deze postmoderne probleemstellingen die experimenteren met soorten werkelijkheidsbelevingen niet van gevaar onthouden zijn de duivelsverzen van Salman Rusdie een nieuwe versie van het ontstaansverhaal van de Islam een soortgelijke even leeswaardige triptiek voert de lezer hierna door het thema het Labyrint lange tijd symbool en allegorie van menselijk bestaan zoeken naar god en pelgrimeren naar Jeruzalem bij een modernist voor de eerste wereldoorlog als Franz Kafka verdwijnt de zinvolheid van grote symbolen door de achtervolging door gevoelens van levensangst en vervreemd ding kon hij geen aansluiting meer vinden met de joodse en de humanistische grondervaring het leven was absurd en de wereld nam dreigende gedaante aan met als voorbeeld de metamorfose van de mensen in afgestompte neushoorns rhinoceros van Eugène Ionesco stelt decreus vast dat in het postmodernisme de personages pas goed hun identiteit verliezen ze hebben vaak geen echte psychologische kern meer de intrige van het verhaal wordt vaak onderbroken voor allerlei perspectiefwisselingen en de verteller stapt geregeld zijn eigen verhaal binnen omdat de werkelijkheid niet meer mimetisch wordt benaderd speelt de schrijver vaak met een groot aantal werelden die in elkaar overlopen of elkaar problematiseren angezien het grote verhaal ontbreekt speelt de schrijver vaak met de overgebleven fragmenten en wil hij de lezer een rijken keus laten bij de leeswijze een lang titaat maar het maakt goed duidelijk welk gezichtspunt decreus inneemt wanneer hij nu verder in gaat op romans met het Labyrint als symbool voor de onmogelijkheid om de werkelijkheid te kennen Jorge Luis Borges en Italo Calvino worden gekenschetst als auteurs die niet erg gemotiveerd zijn in het beschrijven van het niets is wat het lijkt niets blijft wat het is concrete labyrinten in de naam van de roos van Umberto Eco is de bibliotheek met zijn dwaalwegen door de opeengestapelde kennis het Labyrint tot slot bespreekt decreus kort maar zeer krachtig Christoph Ransmayrs her schrijving van Ovidius de laatste wereld waarbij hij nog enkele rake observaties doet over Ovidius metamorfosen al met al een leeswaardige en relevante bijdrage aan de Ovidius literatuur met een uitnodigende leeslijst de laatste bijdrage aan deze bundel van de hand van Vakdidactica Caroline Fisser mogelikheden met metamorfosen in de beeldende kunst wil ik slechts kort bespreken op de eerste plaats omdat dit artikel terecht en gelukkig uitvoerig voorzien is van afbeeldingen die de recensie lezer echter ontbeert en vervolgens omdat de schrijfster herself op de con-

ferentie van 23 september jongstleden deze bijdrage in persona heeft toegelicht velen hebben haar daar gehoord maar ook zonder plaatjes is het artikel leerzaam naar aanleiding van de verhalen over diana en actaeon de hoogmoedige jager die in een hond verandert en van daedalus en icarus de eerste piloten geeft fisser op exemplarische en vakoverstijgende wijze vooral dat laatste vind ik een erg groot pluspunt van dit artikel concreet aanwijzingen over de mogelijkheden van het gebruik van schilderijen in de les ze onderscheidt en verklaart drie methoden in het gebruiken van beeldmateriaal in de klas initierend leerlingen ontdekken aan de hand van beelden zelf gedeeltelijk de loop van een verhaal eventueel bedenken ze zelf de afloop waardoor inleving en creativiteit gestimuleerd worden consoliderend dat wil zeggende beschrijving van de auteur vergelijken met het latere beeld ervan verdiepend het gelezen verhaal wordt verdiept met behulp van de receptie ervan in de beeldende kunst ze geeft hierbij fraaie voorbeelden van veranderingen in emoties bij de lezer kijker in het tweede deel van haar artikel past fisser de hierboven aangeduide methoden empirisch in de les dus toe op het verhaal van daedalus en icarus maar ze voegt er een dimensie aan toe die voor literatuurdocenten zeer lezens en kennenswaardig is na het beeldmateriaal krijgen leerlingen een aantal gedichten veldijk claudius de vlaming vuylsteke tentije zuiderent au den emmens uit de moderne letterkunde voorgelegd met andere interpretaties of facetten van het verhaal waarna ze hun eigen keus met de toepasselijkheid van hun combinatie moeten verantwoorden fisser put hier uit een oud revisor artikel uit 1982 van ton van deel maar voegt daar enige gedichten aan toe ook dit tweede deel van haar bijdrage is juist door het vakoverstijgende karakter ervan voor niet-classici het lezen en interpreteren waard het zal de lezers duidelijk zijn de serie receptie van de klassieken vult een gat in de markt dat door het nieuwe eindexamenprogramma voor de klassieke talen gelukkig gedolven is 69 habets niet is is wa t he t lijkt niets blijf t wa t het is receptie van de klassieken onder redactie van c a c m r s s e r r t h v a n d e r p a a r d t e n s r s l i n g s u i t g e g e v e n d o o r d e studierichting grieks en latijns en taal en cultuur en het instituut voor didactiek en onderwijspraktijk van de v u t e a m s t e r d a m v e r s c h e n e n z i j n a c h t e r e e n v o l g e n s i h e r o d o t u s e n o v i d i u s u i t v e r k o c h t i i e u r i p i d e s e n s e n e c a i i i h o m e r u s e n p l i n i u s i v p l a t o e n t a c i t u s v o r e s t e s e l e c t r a e n r e t o r i c a v l x e r x e s p e r z e n e n f i l o s o f i e t e v e r s c h i j n e n e i n d 1 9 9 4 s u p p l e m e n t i h o r a t i u s s u p p l e m e n t i i m e t a m o r p h o s e n h i e r b e s p r o k e n s u p p l e m e n t i i i s a p p h o t e v e r s c h i j n e n 1 9 9 5 v e r k r i j g b a a r i n d e b o e k h a n d e l o f d o o r o v e r m a k i n g v a n 3 0 o p g i r o n u m m e r 4 8 9 4 5 8 7 t e n n a m e v a n v r i j e u n i v e r s i t e i t i d o v u a m s t e r d a m o v v n a a m a d r e s e n d e g e w e n s t e u i t g a v e